

חורבנה של דרוהוביץ היהודית

מאת ד"ר שמחה מרגלית – ד"ר מ. דורנשטראוך

7–8 שבועות בהן סורקו 500 עד 600 עצורים שהושמדו בברוניצה.

ב־23 במרס 1944 בהתקרב הצבא האדום ע"י טרנסול חוסלו כל מפעלי R (פולין, גליציה ונפט) והועברו לשטחים המערביים של פולין (יאסלו, גורליצה, לימאנובה ונוביסונץ). באותו יום הורחקו מהמחנה „גורקה“ 3,000 שבויים רוסיים מערבה ברגל אף על פי שצעדו בקשי רב. חלק גדול מהם נורה עוד באותו יום בברוניצה. בשני המחנות R קיימה ההכרזה האחרונה (המכונה הכרות מות) בה דבר מפקד המחנה אוברשטורם־פיהרר הילדבראנד על פיניו בטוח ומאורגן יפה של כל העצורים ליאסלו. כעבור שבועיים הובילו פעמים, בכל פעם 20 רכבות משא את העובדים היהודים שהופתעו בלילה באקציה שת־אומית בכיוון לפלאשוב ומשם למאסוהיוון ולמחנות־מות אחרים שבאוסטריה. כ־60 איש נורו במקום עקב חולשתם. 15 יהודים נהרגו בזמן בריחתם. חלק קטנמן של הבורחים הצליח להגיע ליצרות בוריסלב ולהסתתר בבונקרים. זו היא מבחינה סטאטיסטית תנועת המספרים במאון האכזרי ספוג דמים של הקרבנות היהודים במחוז בר־ריסלב.

יום ה־5 ביולי 1941 – 'יום הגדול של האוקראינים והפולנים'. הקץ הקץ על יתודי דרוהוביץ ובוריסלב? תחת צלילי הסיסמה הזאת, שהפיצו האוקראינים והפולנים חדורי הרוח הנאצית – נכנסו בערב של יום 30 ביוני, בשעה 8, הקלגסים הגרמניים לדרוהוביץ ולבוריסלב. תוך שעתיים הקרובות נכבשו ע"י הגרמנים טרוסקביץ, סחודניצה, אורץ ועוד. בשעות המוקדמות של יום 1 ביולי 1941 השתוללו כבר בכל המקומות האלה פורעי הפרעות האוקראינים והפולנים לפי תכנית מוכנה לכל פרטיה. במשך 3 ימים רצופים רצחו יהודים. הקרבנות נרצחו בכל מקום שמצאה אותם יד המרצח: ברחוב, בחצר ובבית. הגרמנים הביטו על כל זה בשקט. אלה שניסו להמלט נעצרו ע"י הגרמנים ונמסרו למרצחים. בין הגרמנים למרצחים הייתה שורת הבנה הדדית מלאה בנידון זה. במשך כל שלושת ימי האימים האלה ירד גשם שוטף ללא הרף. כאילו ככו השמים על

מבוא

בדרוהוביץ ובוריסלב (איור הנפט המזרחי בפולין) היו לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה בערך 30,000 יהודים. באיוורי הספר של שטח הנפט ובמחוז דרוהוביץ גופא היו עוד 15,000. בסך הכל נמנו במחוז דרוהוביץ קרוב ל־45,000 אורחים יהודיים. 3,000 יהודים בכל המחוז הצליחו להמלט לרוסיה וניצלו, 865 נשארו לאחר המלחמה בחיים בבונקרים ביערות ובמחבואים אחרים. 41,000 הושמדו לחלוטין הודות לשיטות ההשמדה הערומות ביותר של הנאצים.

בידי הגרמנים היו אגנים חוקים אכזריים, ארגונים ופולגות ביצוע, כשענינם להבטיח להם את קרבן השחיטה. עברי היער בברוניצה (במרחק 144 ק"מ מהעיר דרוהוביץ) „מארח“ קרוב ל־16,000 קרבנות. „בית המטבחים בבוריס“ ל־8,000, ויתר מקומות ההשמדה הזמניים קרוב ל־6,000. יותר מ־12,000 הובאו עקב גרושם לבלזשץ ומאדיאניק ושם נרצחו באכזריות נוראה.

זה הוא המאון הסטאטיסטי, אם מותר להגיד – החוב הקטנטן של הנשואים בחיים תחת השלטון הגרמני באיוור הנפט, ויש לקחת בחשבון שבספטמבר 1943 הוכרזה פולין המזרחית כפניית יהודים. רק בדרוהוביץ ובוריסלב היו קיימים שני מחנות הסגר בהם היו היהודים מופקרים. לשם הביאו גם יהודים שמצאו בחיים והכניסו לשרות עבודה למען הציוד הגרמני. שני המחנות הוקמו בירכתי חברת־שמן „קראפט“ (קדם החברה בסקידים). בשנת 1944 סומנו כ־„Herman Göring Werke“, היהודים שהועסקו שם נמסרו לגיסטפו למעשה כעצורים.

הגיסטפו המציאה לחברת „קראפט“ אותם יהודים שקעקעו באותו R (Wehrwirtschaft) R (Rüstung) בין שני הצדדים הוסכם שבכל חדש יש להסגיר לגיסטפו אחוז מסוים (מדובר היה על 10% בכל חדש) ולהרגם ביער בברוניצה.*

ההעברה הזו בהשאלה של 2,600 עובדים עצורים מסר מנים בשני המחנות הביאה לידי קיום „אקציות“ בכל

* ראה את תעודת ההעברה של גיסטפו בדרוהוביץ חתום בידי בלוך, בשם „קרפטים“ חתם מנהל בית זיקוק „גליציה“.

עליהם. הרוצחים האכזריים ביותר במחלקה זו היו יארוש וקובארניק.

בדרוהובין היה מטה גדול של ה„גסטאפו“, אשר אליו היו כפופים כל המקומות שבסביבה במה שנוגע לשאלות היהודים. תחת הנהלת מטה זה הושמדו היהודים בדרוהובין, בוריסלב, סטרי, זידאטשוב, בולטוב, סאמבור ועוד עיירות קטנות רבות.

ליהודים אסור היה לבקר בבתי צבוריים, בתיאטרון, בקונצרטים ובקולנוע. זו היתה רק פגיעה קטנה מצד הנאצים. כמוה היתה גם החרמת מכשירי הרדיו של היהודים, מכשירי הטלפון שלהם, פרוותיהם ותכשיטיהם, וכל הונאות והנכסים שהיו ליהודים. אסור היה ליהודים להשתמש בשירותי הרכבת, המכוניות וכל כלי רכב אחר. הקצין המחוזי נטרפן פרטס באמצעות הועד היהודי כרוז לאוכלוסייה היהודית אשר לכאורה היה בו אמנם משום הגבלה חלקית, אבל למעשה פירשו היה — שיתוק טוטאלי של החיים והקיום, תוך אזהרה על נקיטת אמצעים חריפים ביותר נגד מפירי ההגבלות האלה.

ואלה דברי הכרוז:

„אל הציבור היהודי בעיר דרוהובין!“

הועד היהודי נדרש בזה למלא אחרי כל הפקודות וההוראות המתפרסמות מטעם השלטונות ביחס לאוכלוסייה היהודית. מחובתו המוחלטת של כל אורח ישרי לשמור ולקיים ללא דיחוי את ההוראות הניתנות מטעם הועד היהודי. מטעם השלטונות הגרמניים מתפרסמות בזה הפקודות דלקמן:

1. סרטי זרוע

החל מיום 20 בספטמבר ש. ז. יש לענוד על הזרוע הימנית סרט ברוחב 8–10 ס"מ שעליו מצויר בצבע כחול „מגן דוד“. הסרטים מוכרחים בהחלט להיות נקיים ולא מקופטים, ובמידת רוחב לא־פחותה מהמידה הנ"ל. העבריינים ייענשו.

2. על האזרח היהודי לציית לכל פקודה שניתנה מטעם השלטונות הצבאיים או האזרחיים לעמוד או להתקרב. כל נסיון של בריחה עלול לגרום לבורח תוצאות קשות.

3. בהופיע ברחוב גרמני במדים יש לפנות לו מקום ואנב כך גם להוציא את הידים מהכיסים.

4. כל גנע שהוא מצד האזרחים היהודיים עם השלטונות הגרמניים והמקומיים אסור בהחלט. עניני האוכלוסייה היהודית יקבלו את טיפולם כל אחד בנפרד אצל השלטונות המתאימים באמצעות הרפרנטים של הועד היהודי.

המתרחש בארץ. במשך 3 ימים נשפך דמם של נשים, גברים וילדים חפים מכל פשע. בפרעות אלה שהתחוללו במשך 3 ימים אלה בדרוהובין, בוריסלב וסחודניצה, נפלו 900 קרבנות יהודים ונפצעו קשה 360 יהודים. בסחודניצה הובלו הקרבנות, לפי רשימה מוכנה מראש ע"י הפולנים והאוקראינים, אל תוך יער שבקרבת מקום, בגדיהם הופשטו מעליהם וכך הם נורו והומתו. הם היו מוכרחים עוד לפני כן לכרות לעצמם קבר בסו ידיהם. בין התושבים היהודים הנכבדים של עיר זו קיפח את חייו אחד ממהנדסי הנפט הגדולים ביותר, יוסף בלוך. למען להביא את משחק הדמים הזה לידי קץ הפיצו הגרמנים בערב היום השלישי של הפרעות מודעות מודפסות שבהן הוכרו: „כל מי שירצח או שישדוד — יורה יירה.“

אנשי ה„גסטאפו“ מרס הגיעו!

עם כניסת הצבא הגרמני שותקו כליל החיים הכלכליים. הדירות ובתי העסק שנעזבו מבעליהם נשדדו ע"י ההמון הנוכל ונגזלו על ידו. כל החנויות היהודיות, וכן אלו של הרוסים, נחרסו ונשדדו ונמסרו לידי „בעלים חדשים“ — לאלה שהצטיינו במעשיהם בימים הראשונים לכיבוש העיר בידי הגרמנים. האוקראינים והפולנים השתוללו נגד היהודים לעיני הגרמנים בצורה הגסה והמחפירה ביותר כדי להפגין בזה את שנאתם ליהודים. האוקראינים הגבילו את חופש תנועתם של היהודים בלי שהגרמנים דרשו זאת. ליהודים אסור היה איפוא לצאת מבתיהם. הם נלקחו ע"י האוקראינים לעבודות כפיה שונות, כגון נקוי הרחובות, הובלה, והם עונו על ידיהם במיבנה הפשוט של המלה.

יחד עם זאת ניהלו האוקראינים נגד היהודים מסע השמדה. רק כעבור 7 שבועות הגיעו אנשי הגיסטאפו. הם פלשו לתוך הדירות היפות והנהדרות ביותר וכבר אז נרצחו על ידיהם 2 יהודים, פועלים שהיו מועסקים על ידיהם בכניסתם לאכסניותיהם.

בצפוני ה„גסטאפו“

מאז כניסת ה„גסטאפו“ היו היהודים בדרוהובין נתונים בידי הנאצים, כשהם מחוסרי הגנה ונטולי זכויות. התחילה אז פעולת השמדה שיטתית נגד היהודים. נוסף לכך נכנסו לעיר אנשי המיליציה האוקראינית. במיוחד התחילה להראות את פעילותה מחלקה מיוחדת (מורכבת בעיקר מויגאים) שמתפקידה היה לבצע את פעולות הגירוש וה„אקציות“. בראש המחלקה הזאת עמד המפקד הטון. לידו הצטיין במיוחד יוסף פטר כפושע ממדרגה ראשונה, שהיה משסה בקרבנותיו את כלבו הנוסף ותתענג למראה התנפלותו

נעצרו בלכתם ברחוב, העלו על מכוניות משא גדולות, בצורה אכזרית. כן הוצאו יהודים מדירותיהם ללא כל סיבה, ולצהלת המוני האספסוף האוקראיני ובעזרתם, והועברו ללשכת ה„גיסטאפף“ (שברחוב מיצקיביץ, בחילתו של המרשאל יארוש) ושם נחקרו ונבדקו במשך שעות. אך הם לא חזרו יותר לבתיהם. עברו עליהם שם עינויים סדיים טיים לא־אנושיים. אח״כ היו מובאים ליער, בראשונה בשעות הלילה ואח״כ גם לאור היום, ושם הופתו, כשהם כבר בין כך משרפים בין החיים והמות.

ליהודים לא ניתן כל שכר בעד עבודתם. הפועלים שעבדו עבודה קשה קבלו מנת לחם של 200 גרם. אותה מנה קבלו גם פועלי בתי זיקוק והעובדים בכבישים. המנה הזאת היתה מיועדת ל־24 שעות. גם הנשים השתדלו להכנס לרשימת העובדים כי חשבו ע״י זה להגדיל את חייהם. במשך 4 חודשים רצופים לא סופק בכלל שום מזון לשתי הערים האלה.

אי אפשר להעלים את השם פליקס לאנדא בתאור תולדות יהודי דרוווביץ בזמן הרודנות החומה. תאור: פליקס לאנדא יליד וינה, בשנת 1942, בן 35. הוא אחד מהמשתתפים בהתנקשות בקאנצלר האוסטרי אנגלברט דולפוס. בשנים 1941–1943 היה מנהל המדור המשיק של ISIPO ו־SD – תואר למראית עין, למעשה תלין אלפים. שמו קשור בסבל וענויים של אלפי אנשים. ליהודי דרווור ביץ ובוריסלב היה שמו הסמל של מות והשמדה.

הגירוש

ביום 2 במרץ 1942 קיבל ה„יודנראט“ פקודה, שלמה יש לבצע תוך 2 ימים „העברתם“ של 2,000 יהודים מן העיר אותה הפקודה נתקבלה גם בבוריסלב. בתחילה חשבו כי הכוונה היא באמת להעברתם למקומות אחרים שבסביבה. תחת לחץ של ה„גסטאפף“, ואיומי בנקיטת אמצעי עונש קשים, נאלצו הסדרנים היהודים לבצע את פעולת הוועדה הזאת. התרחשו ביומים אלה מחזות אימים. המגורשים רוכזו ע״י הנאצים בהמוניהם בבנין „סקול“ שברחוב מיצקיביץ, כשהם מלווים גם ע״י הסדרנים היהודים, וכך לוו המגורשים האלה ע״י אחיהם היהודים למקומות ההריגה שלהם. דבר שהיה ידוע היטב מראש לאנשי ה„גסטאפף“.

כעבור יומיים הועברו האומללים האלה במכוניות משא לתחנת הרכבת ומשם למקום בלתי ידוע. לאחר 3 שבועות קבלו אי אלה מקרוביהם גלויות דואר שעליהן היתה מודבקה חותמת דואר של ראוהי־רוסקה. בגלויות אלה הודיעו חכות בים על „שלומם ומצבם הטוב“, אחרי עבור 4 חודשים נודע כבר לכול כי דרך גירושם זו הובילה לתאי הגז שבעיירת קנירוב, אשר שם מצאו כולם את מותם האכזרי.

5. ההתקהלות של יותר מ־3 אנשים ברחובות או בכברות, כמו כן ההתרוצצות של הנוער היהודי ושל ילדים יהודיים – אסורות בהחלט.

6. כל מסחר ללא רשיון אסור.

א) הרוצה לעסוק במסחר, עליו לבקש רשיון לכך מאת מועצת העיר, באמצעות הועד היהודי (המחלקה הכלכלית).

ב) המסחר והמקדונמסחר בסחורות לכל סוגיהן ברחובות ובכברות. פרט לכך השוק המיועד לכך, ליד בית המרחץ, (ששמנו גורשו היהודים ע״י אותה המשטרה הגרמנית), ליד רחוב קראשביסקי, אסורים.

3. אסור להימצא ללא צורך בכבר השוק בימים שמחוץ לימי השוק הקבועים.

ד) מכירת טבק, סיגריות, „אבנים“ למצית וכדומה, אסורה.

ה) המסחר בימי הראשון בשבוע ובימי התג, פרט למכירת חלב, אסור.

ו) התשלום בעד מצרכי מזון במחירים גבוהים מעל למחירים רגילים, וכן הצעת תשלום במחירים כאלה, אסור.

ז) הנוגב סוסים, בהמות, עופות וסחורות חקלאיות, הריהו אשם בביצוע מעשה סבסטיה נגד הונת העם. ודינו – משפט מות. אותו עונש יינתן למי שנתפס בנגבה מחדש בלי להתחשב עם סוג הסחורה הנגובה.

ח) בעלי הבתים מצווים לשמור על הסדר והנקיון המוחלט בחצרות, במדרכות, ברחובות ובכל סביבות הבתים. בעד אי־ציות להוראה זו יוטל עונש קשה.

ט) ה„יודישער אורדנונגסטדינסט“ אחראי לביצוע כל התוראות מטעם הועד היהודי. הארגונים של ה„אורד“ נונסדרינסט“ מצוידים ברשימות והוראות מתאימות, ובעד אי־ציות להוראותיהם ופקודותיהם ייענש העברין קשה.

דרווביץ, 10 בספטמבר 1941.

הועד היהודי, דרוווביץ

ל. ס. מזכיר, ברנפלד מ.ס. רוזנבלום, ירד

אושר ע״י: ל. ס. המושל הכללי,

קצין המחוז בדרווביץ

קצין העיר וטרמן מ.ס.

בינתיים הפעיל ה„גיסטאפף“ מתוך תכנון ומגמתיות שרירותיים את מבצע ההשמדה שלו. החלו כבאופן אוטומטי מאסרים המוניים של יהודים בכל מחוז בוריסלב ודרווביץ. ביחוד נפגעו בזה האינטליגנציה, אישים מבין מנהיגי האוכ״ לוסיה היהודית ועשיריה. יהודים ענודי סרט „מגן דוד“

השחיטה השנייה

ה"אקציה" המזועזעת ביותר היתה בימים 17–8 באוגוסט 1942. בכל אירופה הנאצית ניתנה פקודה למועד זה לביצוע "אקציה", שהיתה צריכה להביא מכסה של חצי מיליון איש אל תאי הגז שבמיידיאנק, אושוויץ ובלז'ץ. ב"אקציה" זו, שצוינה או כפעולה "נחוצה ממדרגה גבוהה", נלקחו מדרוהוביץ ביץ' 3,000 יהודים ומבוריסלב והסביבה 4,000 יהודים. בביצוע ה"אקציות" האלה שיתפו פעולה שוטרים אוקראינים וגרמנים מכל הסוגים. הם הוציאו את האומללים מדירותיהם וממח' בואיהם והובילו אותם ללא רחם כשאלות גומי ומוטות ברזל "פעל" כאן את פעולתם. הם מחצו ראשים, שברו ידים ורגלים של כל אלה שהראו איוה היסוס קל ליציאתם. דם רב נשפך ומשמים נסחף שוב גשם כורם. כאילו אלהים מלמעלה שופך דמעות... ברם החיה המשתוללת צחקה מתוך שביעת רצון. רחוב סקוטניצקה משליך אחד הנבלים ילד מהקומה השנייה. "טספו" (מהר) — מזרו המפקד. פה ושם נראים כבר בתים בוערים. לשונות אש מאירות את הרחובות. החצרות והמגרשים, ומתגלות תמונות זועזוע מחרידות. איש "סטאפו" פרץ בשמחה בהחזיקו בידו פקעת של שערות שהצליח לתלשה מעל ראשה של אשה צעירה בנסותה להציל את הילד שלה מצפוני האסון. ובצחוק שטני ענו לו כל קלגסי הבליעל שעמדו על ידו. מכוניות מלאות עברו בכוונים שונים. מובלים בהן "צאן האדם" לשחיטה, למחנות הריכוז. והנה תמונה שנחקקה בזכרון כסמל: אשה, שהוציאו מידיה את ילדתה באכזריות. הופיעה פתאום מתוך ההמונים הצפוף פים שעמדו מרוכזים ומוכנים להובלה ל"טראנספורט" המות', וברדפה אחרי הילדה דחפה בשטח המישור את אחד התלויים נים הנאציים בריחוק כמה מטרים ממנה. היא הלכה. כמובן, יחד עם ילדתה ישר אל תוך המוות. זוג עיניים ילדותיות. כחולות, לטש בתמהון ובבהלה לתוך כל ההתרחשות הבלתי מובנה הזאת... על פניה של האם היתה נסוכה מידת ההקרבה העצמית והמסירות המובנת מאליה לייצור הקטן והחף מכל פשע. בחיך הטראגי שלה בא לידי ביטוי הכוח הבלתי נשבר של אשה שעליה לשמור על חיי הילד שלה ואשר עליה להיות נכונה למסור כל קרבן אשר לה.

ה"קרב" שנמשך שלשה ימים ושני לילות נגמר כמובן בהצלחה. לדרך פראנק ולד"ר וכטר ולגנרל קצמן בלבוב נמסרו דריחות טלפוניים: "3,000. חתיכות" 2,400 נתפסו חיים ו־600 נורו חומתו במקום. האקציה הצליחה".

הגישו

אחרי השמדת 8,000 יהודים במחוז דרוהוביץ בחדש אוגוסט 1942 הוקם הגישו לפי הוראת מפקד המחוז ידאיציק

וממלא מקומו הדר' גרגנס בשיתוף פעולתו של המושל הנאצי האיוס האנק. היהודים נצטוו להיכנס עד ליום 1.10.1952 לתוך הגישו. כשטח מקום הגישו סומנו ונועדו שבעת הרחובות הבאים: צ'אצקי, קובלסקה, גארבארסקה, קראשבסקי, ריביה, סקוטניצקה וחלק של רחוב שיקביץ'. בזמן הקמת הגישו עוד הגיע מספר היהודים בדרוהוביץ ל־9000 נפש. 1000 יהודים הובאו לדרוהוביץ מכפרי הסביבה. במצב זה, כשהיהודים כולם מדרוהוביץ ומבוריסלב מרוכזים בשני גיטאות, אפשר יהיה בקלות גדולה יותר להשמידם. להקמת הגיטאות ואירגונם ניתנה עזרה ניכרת ל"יודנראט" מצד מפקד המטה הצבאי לנודא. פעולתו התבטאה בזה שהעברת היהודים לגישו נעשתה "קלה" יותר. לפי הוראות באמצעות אנשי נלקח מיד היהודים כל אשר להם. והם הורשו לקחת אתם אל תוך הגישו חפצים שמשקלם הכולל לא יעלה על 50 ק"ג. מלבד זאת נשדד מהם הכל, ומה שלא מצא חן בעיני השודדים הושחת, הושמד והושלך על ידיהם החוצה דרך החלון והפתח. לנודא הסתובב, בהחזיקו בידו האחת מגלב ובידו השנייה אקדה, וניצח על המלאכה. תוך דרישות ונגישות לוריות וקפדנות בעבודתו.

בזמן ההעברה לגישו מצאו 100 יהודים את מותם, בחלקם התאבדו או מתו מרעב. בחדר אחד, צר, ובתנאים סאניטרי רעים גרועים ביותר, הוכרחו להתגורר 2–3 משפחות. מי שביקר בגישו והסתכל במראהו החיצוני, ניתולו ואירגונם, עשוי היה להתרשם כי אין המצב גורא כל כך וכי בערך הכל בסדר. אבל רושם כזה נשתנה מיד לאחר שמבטו של המבקר נתקל בשלט שהתנוסס ליד מוצאי הרחובות ועליו ההודעה: "כניסת אריים לתוך הגישו ויציאת היהודים מתוך הגישו — אסורות, והעבריינים ייענשו עונש מוות". אף אחד לא העלה על דעתו שמקומות מגורים אלה שמשו ליהודים נקודות חכנה לבית הקברות, וכי ברחובות אלה, המלוכלכים והצרים, עוד יישפכו נהרי דם של אנשים חפים מפשע.

עוד לא הגיעה התארגנותו של הגישו לסופה — והנה הוכרז על "אקציה" חדשה, וביום 23 ו־24 באוקטובר, כלומר: 3 שבועות לאחר שהובטח חגיגת מצד הגיטאפו שלא תהיה יותר אקציה. הובלו שוב 2300 יהודים לבלז'ץ, ומהם 180 חולים, ששכבו בבית חולים ואי אפשר היה לטלטלם, וגורו באופן אכזרי ושפל.

יומיים לאחר "אחסנת" היהודים במקום ריכוזם הובלו האומללים לתחנת הרכבת צ"י הגיטאפו, בלוחית המשטרה האוקראינית והוכנסו לתוך קרונות הרכבת שצורפו לרכבת הנוסעת לבוריסלב. בבוריסלב והסביבה צורפו אליהם עוד יהודים וכך הובלו אז לתאי הגז של בלז'ץ 5800 יהודים.

עכשיו היה יותר מקום בשני הגטאות. היתה אפשרות

את מספר הקרבנות והם יובאו בוסן קצר יותר לבית השחיטה.

כך הוכרחו היהודים להביא כמו ידיהם לאותו בית הכנסת את אבותיהם, אמותיהם, אחיותיהם ואחיהם. כפי שעשו זאת בפעם הקודמת ביום 25.3.42, כשלא היה ידוע עדיין ש"העברה" פירושה בעצם — מוות. הפעם כבר ידעו כולם באוסן ברור שהם מובילים את משפחותיהם, ואחר כך אף הם עצמם, לקראת המוות. שכן היתה זו פקודה להשמדה טוטאלית.

לאחר 9 ימים הביאו את הקבוצה הראשונה לתחנת הרכבת ומשם לתאי גז בבלוז. לבראית עין היה שקט בגטו ולפתע קרה ב"11 בנובמבר דבר אחר. הרוקח היהודי ריינר מצוייד בנשק התנפל על איש גיסטפו ורצה להרגו. מקרה זה גרם ליום חמישי ספוג דמים ב"12 בנובמבר 1942, בו התנקסו ביהודים.

בשעה 8 בבוקר אורגנה אקציה מהירה ומיוחדת במינה. כל יהודי עובר נורה. הרוצחים הגרמניים השתוללו ברחובות בנשק המעשן — והיהודים הלכו לעבודתם היום יומית — ובקריאה "יהודי הסתובב" — נורה כל אחד מהם. 186 יהודים מצאו את מותם.

העזרה הסוציאלית העצמית

היה זה הארגון היחיד הרשמי והמוסמך שמתפקידו להגיש תמיכה ועזרה סוציאלית. מרכזו היה בקראקוב. תחת הנהלתו של ד"ר מיכאל ווייכרט. המקורות הכספיים לארגון זה היו כמובן מחו"ל והגרמנים היו שודדים מזה כמה שיכלו. במחלקת זו של העזרה הסוציאלית עבדו העסקנים החשובים ביותר של הצבור היהודי, ד"ר ליאון טאננבוים, לשעבר יו"ר ועד הקהלה העברית, נשיא מועצת המפלגה הציונית וסגן ראש העיר בדרוהוביץ. בצדו עבד עוזר תוך מסירות והקרבה עצמית הד"ר האומן, בעל בית דיוקן לנפט בדרוהוביץ. עבודתם של האנשים היתה קשה ביותר. הם ראו בעיניהם את הסובלים חרפת רעב ומתנוונים מיום ליום. אך קטנה מאד היתה האפשרות שבידם לעזור להם. ימים ארוכים ושלמים ישבו במשרד של הארגון הזה אשר ברחוב שקולנה, מיואשים מהעדר עזרה וצפויים לסכנה בלתי נמנעת של "העברה" שכלל "אקציה". התוצאה שבכל "אקציה" היתה אחת ויחידה: — בלוץ או ברוניציה. אולם מפקד הגסטאפו בלוץ הורה למסור לו בכל חודש דין וחשבון מפורט על חלוקת צודקת ומתן התמיכות לבין האוכלוסיה היהודית של העיר. לדבריו היה עליו לקבל את הדרישה הזו כדי להעביר אותו הלאה לגורמים הנחוצים. בקראקוב הושלמו ושוטרי דריחות אלה ע"י הגוברנר פראנק

ל"שטת"חיים" גדול יותר. הכטחה ערמונית — אכזרית של התלין לאנדא ועזריו דאגו, גינתר, גבריאל וכדומיהם שסרס הסתיימו כל האקציות היתה צריכה לברך את הנשואים בחיים ולדרבנם לפעילות יעילה למען "ממלכת אלף השנים".

המנהיג הבטיח הפעם ברצינות ותראו שהוא יקיים את הבטחתו, ככה דברו אנשי הגיסטפו בימים הראשונים בגטו ובעד הבטחות אלו הוציאו מידי היהודים את שרידי רכושם.

חיהם הנוגים והקשים של 5000 היהודים שנשארו בגטו נמשכו בנינום. 1500 יהודים מתו מרעב. המיואשים איבדו את עצמם לדעת (ד"ר לנדמן ורעיתו וילדם). התחילו להתלחש על התמרדרות מווינת, אם כי לא היו כל אפשרויות לכך. בבוריסלאב — כל מי שהיו לו אמצעים כספיים ואומץ לב נמלט אל תוך היערות ולבונקרים. מחוסרי האמצעים ותשושי הכח ציפו לנס שיבוא והתפללו לרחמי שמים. ה"אקציה" בימי 23 ו"24 באוקטובר 1942. בצורתה, במסדה ובהיקפה הבליטה את מגמת הנאצים להשמדה טוטאלית של היהודים בכל מקומות הימצאם באירופה הנאצית. אקציה זו נעשתה לפי פקודתו הישירה של היטלר והיא בוצעה בכת"אחת בכל אירופה.

לא היה שיעור וסוף לחיים של יאוש ושל אפס"תקות. אנשי הגסטאפו תפסו בכל יום יהודים שברחו מתוך הגיטו והחזירו אותם לתוכו. כבוננה לא הטילו עליהם ענשים כדי להראות בזה שאין ליהודים מה לפחד ושהם יכולים להישאר בעיר ולעבוד את עבודותיהם במסירות. ברם היהודים לא נתנו אמון בדבריהם. הם ידעו אותם כבר במידה מספיקה ואת הבטחותיהם. הם ברחו אל תוך היערות שליד בוריסלב, הם כרו להם בונקרים תת"קרקעיים בתוך העיר, מכרו את עצמם ל"אריים", רכשו לעצמם תעודות של אריים, ברחו לגבול ההונגארי, בקיצור הם עשו את כל שבגדר האפשר כדי להימלט משם. שכן להישאר בגיטו פירושו: מות בטוח. פסיכוזה של אימה השתררה בכל מחנות הגיטו בפולין. עם כל זאת יש שחשבו, כי שנת 1943 תביא את המספנה לטובה, כי אולי יחדרו פתאום הפרטיזנים הרוסיים והם יביאו את הישועה ואת הסוף לעבדות. ברם, כשמכל התקוות באו רק אכזבות והיהודים החלו לברוח בהמוניהם, הוצאה פקודה על השמדה טוטאלית, ולשם ביצוע הפקודה הוצאת נערכה — ה"אקציה בנובמבר" — שבוצעה בצורה זועזעת במשך חודש ימים. אנשי ס. ס. הגיסטאפו וה"ס.ד. הקומנדור בלוך מוינה פקדו על ה"יודנראט" באוסן נמרץ לאסוף יום יום 100 יהודים ולהביאם לבית הכנסת שברחוב גארבאר-סקה. אם הפקודה פעם לא תבוצע כי אז תוכל המכסה ואנשי הגסטאפו יבצעו בעצמם את הפקודה. מה שדאי יגדיל

השוטרים האוקראיניים, והזמנתו באופן דלקמן:
 באחו ירוק שליך היער המשתרע בצד העיר ניכרת
 היתה מאז הבוקר איוו תכונה ותנועה. היה זה יום חורף
 אפוף כפור. רוח קרה נשבה על גופות-אדם ערומים, גדולים
 וקטנים. במרחק לא רב עמדו על משמרתם ממיטב אנשי
 הגסטאפו ושוטרי ס.ס. מוכנים להתקף. עדר צאן-אדם
 הערומים משותק הרצון, התקרב לפי פקודה אל הקבר
 ההמוני, שנכרה במדה מדויקת: 100 מטר ארכו, 10 מטר
 רחבו ו־1 מטר עמקו. השפתים לחשות תפילה חרישית,
 הנפשות האומללות האלה משתוקקות כבר למצוא סוף-סוף
 את מנוחתם הנצחית. זוהי תפלתם האחרונה, אך כנראה עוד
 מוקדמת ובלתי מבוקשת עדיין מאת אלהים.
 לפי פקודה שניתנה היו הנשים צריכות להיות הראש
 נות בתור. והנה יצאה מתוך הקבוצה אשה, כנראה האמיצה
 ביותר, ואחריה השניה, השלישית עם חיוך מר על הפנים,
 והנשק המדורני, האוטומטי, החליל מדבר בשפתו. האשה
 הראשונה נפלה לתוך הקבר ההמוני ואחריה עוד 218 נשים.
 אלה שהיה להן מזל נורו ונפלו מיד עד מוות. אך היו כאלה
 שגם מותם לא בא להם על נקלה ובבת-אחת. והם רק נפצעו.
 לזה באה אז מאת מפקד המבצע בלוק פקודה שדרשה לקמץ
 כדורים; רק כדור אחד לתוך עורף וזה מספיק! כך מצאו
 להם אז את מותם בצורה האכזרית הזו 450 נפש. כלי הנשק
 נשתתקו, נשתתקו גם השמים.
 ושוב הוכח נסיון לדוגמה מצד המרצחים באותו יום
 בכל אירופה, כי את היהודים מחוטרי ההנגה ומחוטרי אונים
 אפשר להוביל לקברם אפילו כשהם ערומים.

בתי המלאכה העירוניים

כדי לעצור את תהליך ההשמדה של יהודי דרוהוביץ
 הגה ה"יודנראט" את הרעיון, לארגן בעלי מקצוע צעירים
 בקבוצות וליסד בית מלאכה. שתוצרתו תהיה מיועדת,
 כמובן, בראש וראשונה לתצרוכת הגרמנים. ד"ר רוהרברג,
 סגן ראש ה"יודנראט", הצליח לרכוש לרעיון זה את הסכמת
 ראש עיריית דרוהוביץ, הד"ר קוטטושמסקי, אשר אף הכניס
 בענין זה אינטרפלציה אישית משלו לשלטונות הגרמנים.
 בתי המלאכה האלה עבדו בשביל כל ענפי התעשייה.
 נעשו בהם גם עבודות-יד שונות. ונשי הס.ס. יכלו להזמין
 בשביל עצמן, לפי דוגמאות, דברים נהדרים לפי ביצוע
 מיוחד, ואוי ואבוי לאילו פועלת יהודית אם ההזמנה לא
 בוצעה במועד המדויק. יהודים או יהודיות כאלה היו נלקחים
 מיד עם ה"אקציה" הקרובה ביותר לשם חיסול מהיר לתמיד.
 בתי המלאכה סבלו תמיד ממחסור בחמרי גלם, אשר
 לשם השגתם היה דרוש רשיון מטעם הנחלת העירייה. חלוקת
 חמרי הגלם הלכה והצטמצמה מיום ליום, וזה מתוך כוונה

עצמו ומצב הענינים תואר בהם בצורה יפה יותר, בהתאם
 לצורך. בעתונות שבח"ל הופיעו ידיעות שלפיהן התעברו
 סוכמי כסף עצומים לפולין בתורת סיוע ועזרה מטעם הגר'
 מנים ליהודים המסכנים שבפולין, כדי שיוכלו לעבור את
 הזמן הקשה של המלחמה ה"הומאנית".

פעילותה של העזרה הסוציאלית נמשכה עד לחודש
 מרץ 1943. לאחר מכן היא חוסלה ועובדיה "הועברו" לבר'
 ניצח. תפקידי העזרה הסוציאלית הוטלו מאז על המחלקה
 הסוציאלית של ה"יודנראט" שלרשותה ניתנו בכל יום 2
 ק"ג לחם למען חלוקתם בין היהודים, בעוד שמספר היהודים
 שחיו לזה היה 2,000. יום-יום הוצאו 60—50 טפסי קבלה
 לביית-החולים ויום-יום הוצאו 25 תעודות מוות. הכרחי היה
 למסור יום-יום לראש הגסטאפו ד"ח כמה יהודים עוד נשארו
 ואיזה סוג של עזרה נחוצה להם. בימים אלה הועלה בלוק
 בדרגה ובתפקיד, ולרגל זה הוא נשבע, כי הוא יעשה את
 כל מחו דרוהוביץ "נקי" מיהודים. הוא גם קיים את שבועתו.
 אחרי שבועה זו, שנתפרסמה בסוכבי היתה לשיחה בפי
 כל, נעלמו פתאום ראשי ה"יודנראט", הד"ר רוזנבלאט וסגנו
 הד"ר רוהרברג, ועזבו את הגיטו לגורלו. העלמם של שני
 העסקנים גרם לפאניקה גדולה. למי שאפשר היה עוד לברוח
 ניסה לעשות זאת. שכן ידוע היה כבר לכל, כי השמדה
 כללית וסופית של כל היהודים שנשארו עוד בחיים היא
 מובטחת ובלתי נמנעת. ידידים טובים בני הגזע הארי, עודדו
 לבריחה, אבל רק בעצה, בלי שינקפו באצבע לסייע במשהו
 ממשי. אנשי הגסטאפו, שהסתובבו בלי הרף בגיטו, חייבו
 ושתקו, והכחישו כל שמועה שהושמעה בדבר זה. היו או
 עוד בגיטו 3,000 יהודים. מצב זה נמשך עד לבואו של
 היום המר והנמחר, ה־15 בפברואר של שנת 1943.

היה זה ביום ג' בשבוע, 15 בפברואר 1943. ביום שלפניו
 הורגש כי משהו לא כשורה מתרחש בתחית הרוסית. התהלכו
 שמועות על תבוסה איומה של הוהרמאכט הגרמני. ביום
 זה לא הוציאו אנשים לעבודתם הרגילה. ניתנה פקודה
 לשמור על שפרי הגיטו בקפדנות יתרה ובשעה 10 בערך
 הגיעו לגיטו שוטרים אוקראינים, כאילו לבדוק את מצב
 הנקיון ברחובות. בעוד זמן מה נכנסו בסערה לתוך הגיטו
 25 אנשי גסטאפו וכ־100 שוטרי ס.ס. תפסו מהר עמדות
 ליר כל מוצאי הרחובות ומיד ראו שמוציאים בכוח את
 הקרבנות הראשונים, את אנשי ה"יודנראט", מדירותיהם.
 הם הועלו על משאיות, בלווית סכות ומהלומות באלות
 ובקתות-רובים, ובמהירות עצומה הוסעו בכיוון הרחוב
 הראשי, המוביל לסאמבור. שני טנקים טעונים מכוונות-יירה
 ליוו את השיירה המתרידה הזאת, בת 14 המשאיות ועליהן
 450 יהודים שנתפסו תוך 2 שעות, ונסעה לברוניצה. הם
 הובאו לשם, לעיני ההמונים המקומיים, בקול זמרה של

עופות. מספר העופות הגיע ל-1,000 עובדי היהודים של המחנה הזה פיתחו לול נהדר לדוגמא אשר מעופותיו פיסמו את המרצחים. יום יום נאלצו עובדי היהודים של המחנה להביא להם הביתה מתוצרתם, תחת משמר הנאצים. אבי היה למי שאיחר פעם בהבאת העוף, הוא איבד מיד את זכותו לענידת ה"W". ובאקציה הקרובה הוצא מהמחנה. עובדי המחנה הזה, וכן עובדי בתי המלאכה העירוניים קבלו לענידה את הסרט עם האות "W" – והורוירטשאפט – וזה הגן עליהם מפני כל רדיפות ו"אקציות". ברם כל זה הגן רק עד "שהכושי עשה את שלו". לאחר מכן יכול היה ללכת. גם מכאן, כעבור 9 חודשים של עבודה במחנה, הלכו הם בדרכם האחרונה לברונציצה.

בדירות המחלקה החקלאית של "הקארפאטן-אל"אקי" ציונס גולשפאט, חברת הנגס הידועה שהייתה ממונה על המחנה עד לחיסולו, נמצאים נתונים מספריים מעניינים על יבולי הירקות מהמינים המשובחים. תוצרת המחנה, מהחודש דצמבר 1942 עד לחודש דצמבר 1943 סיפק המחנה את כמויות הירקות דלקמן: 4,000 ק"ג מלפפונים, 2,200 ק"ג עגבניות, 500 ק"ג צנון, 400 ק"ג בצל, כ-200 ק"ג פטריות וירקות וקרס, 15,000 ליטר חלב, 700 ק"ג חמאה, ועוד מיני ירקות שונים.

י

בשלה ה"אקציות" הראשונות והגדולות בדרוהוביץ ובבוריסלב וסביבותיהן הושמדו בעיקר נשים וילדים. נשאר איפוא עוד בחיים גברים, שברובם היו בעלי כושר עבודה אשר טולטלו ע"י קלגסי הנאצים בצורה כאוטית ממקום עבודה אחד לשני ללא כל מטרה ותועלת. לפי כל הסימנים נראה היה כי המלחמה לא תיגמר בזמן הקרוב. עם ארגונים מחדש של חיי היהודים בגיטו, כשספסר חושביו קוצץ עד ל-3,500 נפש, הוקם ברחוב גארנקארסקה בית מלאכה משני שעל ייסודו עמל במיוחד מספר ה"ס. ס. הידוע, מינקוס. כל אחד מהמרצחים הללו חישש לעצמו בדרך כלל שטח-סיקוח עצמאי משלו כדי שיאפשר לו באופן כזה לשדוד לעצמו את רכושם ועשרם של היהודים הנרצחים. בגלל זאת כדאי היה להם להקים בשביל היהודים בתי-המלאכה שונים, שתקופתם קיומם היתה בדרך כלל קצרה מאד.

אולם בתי מלאכה אלה שימשו אך ורק לתועלתם של אנשי ס. ס. ומשטרת ס. ד. ולא לתועלת הכלכלית הכללית. המרצחים הספיקו כבר עד תקופת הזמן שאנו עומדים בה עתה. שנת 1943, לשדוד את כל עושרם של היהודים הנרצחים ולשחבו לבתייהם. המרצחים-השודדים התחילו מכאן ואילך לדאוג לטיפוח גופם, הוקמו איפוא בתי מלאכה לייצור נעליים, לתפירת בגדים, ומחלקה מיוחדת לבגדי גברות בשביל נשי המרצחים, מספרות עם שריותי מניקור ופדיקור

לאפשר בהקדם האפשרי ביותר את חיסול בתי המלאכה ושינויים לשם הפיכתם למתקן השמדה. ההנהלה היהודית של בתי המלאכה עשתה את כל מה שביכולתה כדי להאריך את קיומם של מקומות עבודה אלה, אם כי שוטרי ס. ס. לא פסקו מלפעול למען זירוז חיסולם. במשך תקופה ניכרת נהנה בית המלאכה מחסיונות למחצה, בו בזמן שבתוך הגיטו השתוללו ה"אקציות". אך עם בריחת ראש ה"יודנראט", ד"ר רוהרברג, ניטלה ממנו החסיונות. הפעילים והפועלות היהודיים, שביצעו שם עבודות נהדרות, הועברו מעט מעט לעבודות שחורות שונות ועם ה"אקציות" שבאו אחר כך צורפו גם הם אל האומללים ויחד אחם הושמדו. משפחת מספר הפועלים הם עד למינימום חוסל ביום 21 ביולי 1943 בית המלאכה העירוני לחלוטין, ואלה שעבדו שם עבודה כה פורית לטובת המשק הגרמני הוכרחו ביום בהיר אחד לעלות על המשאית שהועמדה ליד הבית ההוא ולנסוע בדרכם האחרונה – לברונציצה להשמדה.

קשה למסור היום מספרים מדויקים על תפוקת התוצרת בבתי המלאכה האלה. היו בכל זאת אי אלה מהם שהגיעו בייצור שלהם למספרים גבוהים למדי. ידוע לנו על ייצור של 2,000 שולחנות, 1,500 נעלי-בית מסוג לוקסוס, 5,000 מטר בד לבן, כ-2,500 מסגרות לתמונות, הרבה תכניות שהיו מיוחדות בשביל מועצת העירייה לפי הזמנתה ועבודות צמר לפולוברים במספר רב ועוד חפצי בית שונים. המוצרים האלה ודאי נמצאים עוד כיום בשימוש אצל הרבה משפחות באוסטריה שמרצחי ס. ס. הביאו אותם לאחר ההשמדות כמתנות לביתם.

מחנה העבודה ב"היראבקה"

יש להגיד שלשלטונות הנורמאכט בדרוהוביץ היתה מתמיד גישה חיובית בנוגע להשאת היהודים בשירותי העבודה. הודות למעמדו של האינג'ינר באקנרוט, שהיה איש מקצועי נעלה בשטח התקלאות, ומכובד מאד בעיני שלטונות המשטרה, עלה בידיו להקים מחנה עבודה חקלאי ב"היראבקה", אחד מפרברי העיר. במרחק שלשה קילומטרים מהעיר, ולהעסיק שם מספר יהודים, גברים ונשים. בסך הכל הועסקו שם 250 איש. בעוד זמן קצר הצליח האינג'ינר באקנרוט להקים מוסד נוסף יפה, שבו הועסקו הרבה יהודים שבאו מחוץ לדרוהוביץ. הונהג שם, בתנאותו האישית, טיפול לרזומה בגידול שפנים, שהקיף 50 שפנים גזעיים. כמו כן טיפלו שם בגידול ירקות ממינים משובחים ואפילו בגידול צמחי רפואה. כעבור תקופה של חמשה חודשים לקיום המחנה הוחלט לדרשו מנהיגי המרצחים והפקידים הנאציים לתפריט הארוחות שלהם אך ורק את המאכלים מתגובת המחנה היהודי שב"היראבקה". במחנה עסקו גם בגידול

לבנים שרופות, שהיה עומד בשטח ה"גורקה", נמסר לידי מפקדת הציוד למען ניצולו הרחב, ואנשי ה"ס. ס. דאגו או למצוא את עובדי הכפיה הדרושים, ושוב היו היהודים מאושרים במציאת מקום עבודה, ובאופן כזה להינצל לפי שעה ממוות. בימי ה"אקציה" של אוקטובר 1942 נמצאו שם 1,200 יהודים מכל האיוור, המתנה היה מוקף שמירה מעולה של חיילים ומכונות יריה, כבר בשבוע הראשון בוצעו בחצר המחנה הזה ה"אקזקוציות" הראשונות.

ממרחק לא רב מהמפעל לתעשיית הלבנים, דהיינו: קילומטר אחד מצד צפון, נמצא מתנה גדול של שבויי מלחמה, ובו כ-20,000 חיילים רוסיים, מתוך שני המתנות האלה היו נשמעות יום יום קולות יריה, וכפי שנודע אחר כך נעשו בכל יום "סלקציות", שבהן נורו 150–200 שבויים. ההתרחשויות האלה במחנה ההוא שימשו לאנשי ה"ס. ס. שבמחנה היהודי לעבודות כפיה שב"גורקה" דוגמה של עידוד ללכת בדרכם, דרך של השמדת יושבי המחנה. במשך חודש ימים, שלא בוצע בו אף אקציה אחת, הושמדו שם 50 יהודים, יכולת ההספקה של תוצרת לבנים הגיע לידי מצב ירוד, שכן המטרה העיקרית לקיום המחנה הנה היתה – השמדת שארית היהודים באותו האופן ובאותה הצורה כפי שנעשתה במחנה בבלוב שברחוב ינובסקה, בשני המתנות האלה היו יוריים מתוך מגדלי השמירה על העובדים היהודיים שבמחנה וממיתים אותם ללא כל סיבה. למפקד המחנה הזה, הרצק, נמסר התפקיד המיוחד, להוציא באופן חשאי את פקודות החיסול האלה והמשטרה האוקראינית דאגה כבר לביצוע הפקודות. בחודש מרץ 1943 הובילו ממחנה זה 800 יהודים ל"גורדק יאגילונסקי", הרצק פקד אישית על הטרנספורט הזה, בהימצא הטרנספורט במרחק של 2 קילומטר לפני תחנת הרכבת הוצאו כל היהודים מהרכבת, הוכנסו אל תוך היער הקרוב והומתו תוך שכיבה ביריות. רוב הקרבנות האלה היו מתושבי בוריסלב והסביבה.

כל המתנות האלה, בעלי תקופות קיום קצרות שימשו תחנות מעבר לחיסול מוחלט של היהודים באיוור זה כולו, לא עבר זמן רב – והנה ניתן האות להשמדה סופית ביום 21 במאי 1943.

מחנה הכפיה של חברת המניות "קאראפט אלה".

עם הקמת המחנה הזה ומחנה דומה לו בבוריסלב, הובטח, כי יופסקו הדיכוי וההשמדות של שרידי היהודים. המדובר הוא פה אך ורק במומים מקצועיים מכל הסוגים שניצלו אותם ואת ידיעותיהם – וגם זה אך ורק כשעשו את עבודתם על הצד הטוב ביותר – ואשר רצו בדרך זו להציל את חייהם. היתה רוחות שמועה כאילו גרינג ערב

ומחסן עצום שהיה מלא כלים וחפצים אישיים שונים של העובדים היהודיים שהוחזקו במחנות השונים עד להובלתם להשמדה. אחרי כל העברת טרנספורט לברוניצה הובאו לשם משאיות מלאות מצרכים וחפציה ערך שונים שהמושם דים היו מוכרחים להשאירם במקום הירצחם. במחסנים אלה הועסקו הרבה יהודים, תחת השגחתם של אנשי ה"ס. ס.", ותפקידם היה למיין את הבגדים, הנעלים וחפצי ערך אחרים לפי סוגיהם, תיאורם ומצבם, את כל סכום כסף, בשטרות ומטבעות, היו מוכרחים למסור מיד לאנשי ה"ס. ס. ולא – נעשו בעונש מוות, וכך זרמו משם, בעיקר לאוסטריה, ארגונים ומוזוידות גדולים ומלאים, שהיהודים עובדי המחסנים נאלצו להובילם כמו ידיהם לתחנות הרכבת. היהודים נצטוו תוך איום של עונש מוות, לדאוג לחמרי הגלם שהיו דרושים עד לאספקת התוצרת המוכנה במועדים קבועים, מפקד גדוד לייצור בבתי המלאכה המשיגים האלה ולגמור את העבודה עד לאספקת התוצרת המוכנה במועדים קבועים. מפקד גדוד דג הוציא פקודה לסנדלר לעשות בשבילו זוג מגפים מסוג לוקסוס תוך 8 שעות, ולא – יירה מיד במקום. בשעה השבירה עית למתן הפקודה הביא הסנדלר המסכן, תוך שמחת אושר מלאה, לרוצח הארור דג את זוג המגפים. כהבעת תודה בעד זה באה צליפה בשוט הרכב בראשו של הסנדלר, שהפך לתו בו במקום מתעלף ומחוסר הכרה. הקלגסים המרצחים היו מתגלחים פעמיים ביום והיו המטירדים בזה את העובדים היהודיים באופן המעליב ביותר, היו מעמידים דרישות וגנישות בלתי אפשריות, אשר תוך איומים של רצח מידי הפכו לאפשרויות ולבריביצו.

בתקופת קיומם של בתריהמלאכה המשיגים היתה תפוקת התוצרת של היהודים בבתי המלאכה האלה כדלקמן: 450 זוגות מגפים, כ-2,000 זוגות נעלים (לגברים), לגברות ולילדים), מעל ל-3,000 תיקונים נעליים, 900 חליפות וכמספר הזה חולצות ולבנים. היהודים האלה קבלו בעד זה תודות של מפקד המחנה, שהוא באופן אישי השתתף בהובלתם לברוניצה ואת עשרים הקרבנות הקדושים הראשונים הם הוא המית כמו ידיהם הטמאות. המנהל היהודי (באופן רשמי מוכרז היה להיות אחד שכוח) שבבית מלאכה משני זה היה אחד בשם וויינטראיב, כנראה מהגדס ממקצועו, תפקידו היה כזה של "קאפרי" או של ממונה על הצוות. בהתאם לתפקידו זה ניכר היה גם בהתנהגותו.

מחנה ה"ס. ס. על ה"גורקה"

מתוך הרגשת הבטחון שהרגישו הגרמנים בארצות הכיבוש, ושאיתם להפוך את הארצות האלה לגוף אחד עם המעצמה בת אלף השנים, הם התחילו גם בפעולת בניה של בנינים חדשים, מפעל התעשייה הגדול ביותר לייצור

אישית בעד יהודים מסוג זה והשפיע על ה"פיהרר" להשאיר יהודים אלה בחיים. כל אסירי המחתות בדרוהוביץ ובוריסלב קבלו תזי"ת "R" חתומה בחותמת הגסטאפו ומספר מיוחד, ותוכנס לרשימת הצוות של עובדי"העבודה בחברת "קארפא" טן איל. א.ג. בין הגסטאפו לבין ההנהלה הראשית של החברה בברלין היה הסכם, שלפיו מן ההכרח היה להשמיד מספר יהודים לפי אחוז מסוים. עובדי הכפייה היהודיים, שהיו כבר אז השרידים האחרונים בפולין, המטוהרת מיהודים פוזרו ונשלחו למפעלים שונים. הגברים נשארו ללא נשים וילדים, כי הם הושמדו לפני כן. רק מעטים מאד הצליחו להציל את בני ביתם על ידי זה שהחביאו אותם אצל משפחות של אריים.

היהודים עבדו במפעלים דלקמן: בבית הויקוק, גאליץ ציה" — 12 מהנדסים, 70 פקידים, 1.200 פועלים, כ-200 נשים במחלקות המשק של המפעל. בבית הויקוק, פולמין עבדו — 7 מהנדסים, 15 פקידים, 45 פועלים, 8 נשים במטבח של המפעל שהוקם במיוחד בשביל העובדים היהודים. במפעל גוטשט, שבצפון היה כמעט משותק לגמרי. עבדו — 3 מהנדסים במעבדה, 9 פקידים, 60—50 פועלים עונתיים. מחנה הכפייה היה מורכב משני חלקים, חלק אחד היה מאוכסן בבתים שברחוב בוריסלבסקה מס. 6, מוקף גדר תיל. החלק השני היה בבתים שבאורך רחוב יאגלונסקה וגארי קארסקה. כל קשר של תחבורה עם העיר הופסק. הוקמה שמירה מצדדים שונים של המחתות וכל העולם יכול היה לראות ולהוכיח שתחת השלטון הגרמני עוד נמצאים יהודים, חיים ועובדים.

התמנו שני מנהלים למחתות אלה. מנהל המחתה שברחוב בוריסלבסקה, באומגארטן, וזה שברחוב יאגלונסקה וגארי נקארסקה, וויינגטראב. מחנות הכפייה האלה היו כפופים כולם למפקד העליון הילדברנד וסגנו מינקוס. במחתות היו מעבדות, אמבולטוריות, בתי מרקחת ומטבח מודרני. בקצור — כל הדורש לצרכי הקיום של האדם, היו אף רופאים במחתות אלה, ומספרם בשני המחתות היה 15. להם היה חופש מסוים ורשאים היו אף לצאת לעיר לביקורי בית פרטיים. בעצם הרי כל אנשי ה"ס. ס. קבלו את טיפולם הרפואי אך ורק אצל הרופאים היהודיים. היה להם אימון מלא ברופאים היהודים ואף אמרו זאת בפירוש.

התזונה במחתות אלה לא הייתה רעה, אף בהתחלת קיום המחתה. לעבודה הלכו בסך, שורות-שורות, תחת משמר מוויזן של שוטרים אוקראינים. יום יום לפני העבודה ואחריה ניתנה הרשות להשמעת ערצורים ותלונות. במשך כמה חודשים נדמה היה כי גרינג באמת מקיים את הבטחתו ברם האכזבה המרה באה בחודש ספטמבר 1943, עם ה"אקציה" של היהודים בעלי התזי"ת "R".

בבתי הויקוק היו המנהלים האכזריים ביותר ב"גאליץ" קראוס ורינדפוס שיחתפו פעולה עם הגיסטאפו בכל עניני היהודים.

היהודים-השרידים האחרונים, מהנדסים, מנהלי חשבון נות, מומחים לקידוח, חיפאים ובעלי מלאכה מאומנים, היו עובדים תוך חיי התנוונות ואיומים ועשו את כל המאמצים האפשריים כדי להטות עליהם חסדה של ברלין להשאירם בחיים. אבל — לשוא. בחודש יאנואר 1944 תוכננה באופן חשאי ובוצעה אקציה בתוך המחתות ומפעלי הויקוק, 800 יהודים הובלו או והומתו שם בברוניצה. היו אלה יהודים שמילאו תפקידים כה חשובים בשביל הצידוד והחימוש הגרמני. היהודים בעלי תזי"ת "R" התחילו בצורה המונית לברוח. הם יצאו מהמחתות באיוה אופן שהוא וברחו לאן שנשאם עיניהם. על מרד מוויזן אי אפשר היה לדבר כלל. מאחורי גדי המחתות ארבו ללא הרף אוקראינים ופאשיסטים פולניים, וכל מי שנחשף בחשד של נסיון ליציאה מהמחתה י"סר תיכף לידי הגסטאפו.

פקודת הוואטה של ד"ר גרגנס

במרמק של 9 קילומטר מדרוהוביץ, בצד דרום, נמצא מקום המרפא המפורסם טרוסקאביץ. טיבם של מעינות הרפואה, המרחצאות והסידורים המודרניים שבמקום הזה מוצאים את הדם הרחוק מאד מעבר לגבולות פולין. במקום מרפא זה היו מתגוררים עם סרוץ המלחמה בשנת 1939 150 משפחות יהודיות, שכללו 400 נפש. יהודים אלה, במרצם, בכשרם ובעבודתם הכלכלית רבת-השנים תרמו הרבה להרמת קרן המקום הזה. יחסיהם עם שכניהם הפולניים והאוקראינים היו טובים ביותר. הגרמנים ידעו את כל זאת, והם מצאו לנכון להעביר לידיהם את מתקני הרפוי. במקום המרפא הזה שהוא באותו זמן גראליץ גרמנים, פקידים ממשלה גבוהים ועסקני המפלגה, בצעדים אטיים, אבל בסוף חים, נגשו הנאצים להכניס שנויים בכל המקומות שהיו תפוסים על ידי יהודים, כלומר: לנשל את היהודים מכל עמדותיהם במקום זה ולהכניס במקומם אוקראינים ופולקים דויטשן. במשך תקופת זמן ארוכה באופן יחסי לא פועה ביהודי המקום הזה שום "אקציה". חייהם של יהודי טרוס קאביץ זרמו להם לאיטם, אם כי כל אחד ואחד מהם הרגיש בלבו פנימה את הסיוט העומד לבוא עליו. ביום בהיר אחד קרה המקרה ש"זקן" היהודים, מר קראוס, היה זקוק להארכת תוקפה של תעודת המסע שלו. לשם כך היה מן הצורך לפנות לשלטונות המחוזיים המרכזיים שבשכר המחוז דרוהוביץ. ביץ, קצין המחוז ד"ר גרגנס, יורשו הנאמן של קודמו, דימציק, דפק באצבעו על מצחו וצעק: אתם, כלבים אוריים,

ביץ. לאלה נתמול המול לחיות עוד שעות אחדות. כי עליהם היה עוד לשרך את דרכם עד ברוניצה ולהישחט שם. בשעה 4 אחת"צ שהה כבר הר"ר גרגנס בחברת חוג משפחתו המצומצם לארוחת מנחה. היה כבר ביכולתו או לבלות יפה, לולול, לסבוא ולישון במנוחת...

לשכת העבודה בדרוהוביץ

לשכת העבודה בדרוהוביץ היתה מורכבת מ־3 לשכות. הלשכה הראשית שבדרוהוביץ, ברחוב סוביסקי בבנין בית היתומים, אחד הבנינים הנהדרים שבעיר תעשייתית זו. הלשכה השניה, כפופה לו או אשר בדרוהוביץ, היתה בבוריסלב. ר־2 לשכות עבודה להעסקת יהודים בדרוהוביץ ובבוריסלב. כל יתר לשכות העבודה שבכל האזור היו כפופות ללשכה הראשית שבדרוהוביץ. מטרתן היחידה של לשכות אלה היתה לרשום את היהודים הבריאים ובעלי כושר עבודה כדי להקל על הכוונתם למקומות העבודה השונים בהתאם למקצועותיהם. מנהל הלשכה הראשית היה אחד בשם ברויגליך, ידיד טוב ועוזרו של הקצין הנאצי מיינקה, ורוצח שהצטיין באכזריותו. סגנו, גילדנר, היה איש שדגל בעקרונות סוציאליים ואנושיים והיה עומד לעזרת היהודים ככל האפשר. התנהגות הנאצים ומעשיהם ליהודים היו לו לזר. אם כי למראית עין נאלץ היה גם הוא, לפחות באופן תיאורטי, לשתף פעולה. לבסוף, הוא בנה בונקר בחצר ביתו ונהן ל־20 יהודים להחבא בו. הדבר נתגלה והוא נאלץ בהשאי לעזוב את העיר כדי שלא יעלה בגורלו מה שעלה ליהודים שנתפסו בבונקר זה.

לעומת זאת היה כאמור המנהל שלו, ברויגליך, סמל השנאה הוועתית. הרציתו האכזרית והבלתי אנושית. הוא ניצל לצרכיו האישיים את כל האמנים היהודיים והפועלים המוכשרים אחרי כן היכה אותם באכזריות ומסר אותם לטיפולם של אנשי הנסטהפ. על מקרה אחד מוזעזע שהתרחש בכיתו לא נוכל לדלוג כאן. הוא הוזמן אצל צלם אמן וותיק, ברטולד שנקלבאך, ציור תמונה שלו בגודל טבעי, וגם צילום מוגדל של תמונתו. לביצוע הזמנה זו ניתן לאמן — כמו כל ההזמנות האלה — מועד קצר מאד ובלתי אפשרי. וכרגיל ניתנה גם הפעם ההזמנה תוך איום בעונש מוות במקרה של אי קיום מועד הביצוע. האמן שנקלבאך עבד יומם ולילה, כשהוא מלא חרדה ופחד על גורל חייו וגורל משפחתו. אולם היהודי הזה גמר את עבודתו למועד המדויק שנקבע וחביא אותה למרצח לביתו. הלה שאל מה עליו לשלם בעד עבודתו. היהודי שנקלבאך לא דרש, כמוהו, תשלום. הוא רק אמר את המלים האלה: „כפי שאדוני הדירקטור מבין, או רוצה להבין, לנכון". כתגובה לכך צוה עליו הדירקטור להסתובב ולהישאר כך בעמידה. הדירקטור

העורכם חיים בטרוסקאביץ? בשם אלהים, האיך יכולתי לשכות אתכם. כאילו לא הייתם שם מעולם? ואחרי כמה רגעים של הרהורמה ניתנה למר קראוס תעודת המסע המאורכת בתוספת של פקודה, לשלוח לשלטונות דרו"ה מפורט על מצב העסקתם של יהודי טרוסקאביץ בעבודה. מר קראוס, בלי לעלות במחשבתו שום חשש מיוחד בענין זה, נסע הביתה וניגש לעבודה בהכנת הדו"ח הנדרש.

יהודים נוסעים לתורכיה

באותו היום, 23 באוגוסט 1943, בשעה 2 בצהריים, בא המפקד האיזורי ד"ר גרגנס לטרוסקאביץ בלוויית שני אנשי ס. ס. שלא השתייכו למטה המשטרה בדרוהוביץ. הוא הזמין אליו את זקן היהודים מר קראוס כדי שיביא לפניו את הדו"ח. ברור שהיה זה בלתי אפשרי להכין דו"ח זה תוך שעה אחת מאז שד"ר גרגנס דיבר על זה עם מר קראוס. ברם, דבר זה מספיק היה כדי לשמש סיבה להענשה. מר קראוס נאסר והועמד תחת משמר. כעבור שעתיים הועמד שוב בפני ד"ר גרגנס והלה פקד עליו לאסוף את כל היהודים תוך שעה אחת. כל אחד יביא איתו את חפציו בחבילה שמשקלה לא יעלה על 50 ק"ג, וכולם יעמדו הכן לפני בנין בית־הכנסת. שכן ממשלת תורכיה מוכנה לקבל למדי"ר נתה את כל היהודים. על כל היהודים לצאת עוד היום לתחתית הרכבת שממנה יסעו לתורכיה.

מר קראוס ועוד שני יהודים מה„יודגראט" המקומי ארגנו את התאספותם של היהודים המתגוררים בטרוסקאביץ. בהתאם לפקודת המפקד האיזורי הערמומל, אך בעת ובעונה אחת הגיעו מדרוהוביץ בדהרה לעיירה 4 משאיות מלאות אנשי גסטאפו. לא עברו יותר מ־10 דקות ומר קראוס הובל הראשון אל תוך היער ושם הומת ביריה. בשעת פעולת החיסול הזאת, שבה הומת גם הרופא האחוב"על־כל ד"ר רוזהפר יחד עם משפחתו, הדהרה בכל עיירת־המרפא בת"קולה של ה„אקציה". ותוך שתי שעות של המבצע הנאציר נאליסוציאליסטי הקדוש נתפסו 320 יהודים, גברים, נשים וילדים, והובאו לרחבת בית־הכנסת. בתוך בית הכנסת השתוללו כבר להבות אש ששרפו את כל חפצי הקדוש ועל מפתח המקום הקדוש הזה המיתו ביריות את 5 היהודים הראשונים. כעבור זמן קצר הגיע ד"ר גרגנס וצוה להעמיד את חלק מהיהודים המבוהלים עד מוות בצד ימין — יחד עם זאת הוא לחש משהו באוזנו של אחד מקלגסיו. הלה — היה זה ולא אחר מאשר לאנדאו הידוע לנו כבר לשמצה — הבחיל את היהודים שמצד ימין אל תוך משאית ומיד נסעו משם בכיון ליער שליד עיר־המרפא. כעבור זמן קצר נשמעו 5 צרויות יריות ובה"בשעה ראו את יתר שלוש המשאיות מלאות אנשים וחבילותיהם. כשהן נוסעות בכיון לדרוהוביץ

המוני אכורי ביותר. הקרב החד-צדדי התחיל. צעקות קור־עות לב מתוך הגיטו הפסיקו מומן לומן את השקט הלילי והריתן הגיעו למרחקים, בכל קצות העיר. אנשי משמרת הס.ס. הבטיחו כי למחנות ה־"W" וה־"K" לא יאונה כל רע. מה שמתרחש כעת — זה רק חיסול הגיטו, שכן הוחלט שפן ההכרה. "לדאבונם", לחסל את כל הגיטאות שבאירופה בבת אחת ובזמן אחד. אולם המחנות יסארו ויושביה ימשיכו לחיות ולהתקיים עד יעבור זעמה של המלחמה. כזו היתה, כביכול, פקודתו האחרונה של ה־"פיהרר".

בשעות הבוקר המוקדמות יצאו עשר המשאיות הראשונות שנהן גדושות קירבנות אדם בכיוון לברונציצה, וכעבור שעה אחת בערך חזרו, ובהן החבילות והחפצים, שהובלו אל מחסני ה־קרפטן אל א. ג. מיד התחיל במחסן מיון הבגדים. בשעה 9 בבוקר ידעו כבר באופן ברור כי אקציה זו תהיה "פרמנגנטית" והיא תמשך עד להשמדתו הסופית של היהודי האחרון. היהודים הוכרו כ־חפצים כצפורי דרור" והאוכלוסיה הארית נדרשה באמצעות כרוזים פומביים לתפוס את כל יהודי שינסה לברוח ולמסור אותו לידי הגסטאפו. במקרה של התנגדות מצד היהודי ניתנה הרשות לאריים לשפוט באופן עצמאי בענין זה. כלומר: לחסלו בדרך הקצרה ביותר.

החיים היומיומיים במחנות לא הופרעו. בשורות סגורות. תחת משמר חזק מוגבר. הובלו היהודים כעבדים בלי שאף אחד יצאו להוציא הגה מפיו. המשאיות דהרו במשך כל היום וכל הלילה. מאיאלה מקומות שבתוך הגיטו נראו שריפות. ברחבת ככר העיר הותקנו מתקני רמקול. למען טשטוש צעקותיהם האיומות של היהודים המובלים למקומות ההכוונה. ולמען מניעתן מלהגיע לאוני האוכלוסיה הארית. האריים. וביתר האוקראינים יצאו לרחובות כדי לראות במתרחש ולהינות מצלילי המוסיקה, וכעבור על פניהם טורי משאיות קבלו בתשואות את פני השוטרים המלווים את המובלים בתוכן. מאחורי כל טור של משאיות נסע אוטו משוריין.

ביום 30 במאי היה הגיטו כבר ריק לגמרי. פה ושם עוד חבטו בתיים בשריפתם. על פני הרחובות הסתובבו אנשי גסטאפו, שוטרים אוקראינים ויהודים מה־אורדונגסדינסט" שהוכרחו לעזור בגלוי מחבואים תוך איום בחיסול מידי של כל ה־אורדונגסדינסט".

מבצע "טיהור הגיטו" נמשך עד ליום 10 ביוני 1943. ביום 6 ביוני שלפני כן, בשעה 6, גויסו באופן דחוף כל יהודי ה־אורדונגסדינסט" והועמדו בשורות כפולות לפני הבית שבו היה שוכן ה־יודנראט". בני המשפחות שלהם הושמדו לפני שעה בברונציצה. כעבור כמה דקות חופיע מפקד ה־"SIPO" בכל הדור, מאחוריו 12 אנשי הגסטאפו

לא ירה בו. הוא זרק על ראשו ככר לחם באכזריות כזאת שהפילה את הצלם המסכן ארצה כשהוא זב דם. הוא גם הוסיף לו בעיטת חזקה ברגלו וצוה על משרתו לזרוק אותו החוצה. שבועיים לאחר מכן בוצעה ה־אקציה של אוקטובר. הדירקטור ברזיליך הוביל בעצמו אל משאיות המוות את הצלם האמן ומשפחתו — אשתו ושני ילדיו. הילדים הצליחו להימלט מתוך מקום הריכוז, אך ההורים הוכאו לבלון.

אקציות מוסליות

עד ליום 20 במאי 1943 היו פעילים 6 מחנות־כפירה. מספר היהודים בגיטו היה אז 3,500 ומספר יהודי ה־אורד" נונסדינסט" 2,300 נפש. בבוריסלב היה אז מספר היהודים במחנה ס.ס. של ה־קרפט אהל א.ג. 2,500, כלומר: לרשות ההשמדה הכללית עמד עוד בכל האזור מספר כללי של 8,300 יהודים מדולדלים. חסרי אוזנים ומשוללי כל תקווה לחיים. בגיטו וארשה לחמו היהודים באותו זמן, מה־19 לאפריל, בגבורה עילאית. הנרמנים לא סבלו התמרדות. בדרך כלל רוחו השמעות על מעשי נקם נוראים מצד הגר" מנים כלפי היהודים. היו אי אלה מבין האריים בעלי יחס טוב ליהודים שבאו ועמדו מאחורי שערי הגיטו והזהירו על כך. בכל מקום אשר בו נמצאו עוד יהודים קמה פאניקה נוראה. נשים עם ילדיהן הקטנים התרצצו מקצה אחד של המחנה אל הקצה השני. וכשאנשי משמרת ה־ס.ס. והמשטרה האוקראינית אישרו את השמעות התחיל הלחץ מצד היהודים ליד שערי הגיטו מתגבר ועולה לפרוץ את השערים ולברוח. השומרים עמדו חסרי אוזנים ולא העזו לירות בבורחים. הם היו גם כן נרגשים מאד והראו יחס של רחמנות. ברם אף את אלה שראו איתם יוצאים משערי הגיטו, ראו אותם כעבור זמן מה חזרה בתוך הגיטו; הם נחפסו על ידי עוברי־אורח אוקראינים שהיו נמצאים או ברחוב והחזירו כוח למחנה. בו ביום, בשעה 6 בערב, הגיעו מלבוב ומסטויסלבוב 25 משאיות ובתוכן אנשי הגסטאפו וה־שוצפוליציי. ידוע היה כי אנשי מפקדת המבצ"עים — אקוציונקומנדו — שבסטויסלבוב הם מתאכזריים ביותר. הם הטילו אימה וזועה על היהודים בכל פולין המזרחית כמפקדת המרצחים האכזרית ביותר. אנשי המפקדה הזאת ביצעו בלילה אחד, של 21 בספטמבר 1941, השמדה אכזרית של 13,000 יהודים בבית הקברות דשט. בכל מוצאי הרחובות אפשר היה לראות משמרות שוטרים מוגברות ביום ובלילה ללא הפסקה כלשהי. לאוכלוסיה הארית ניתנה פקודה לא לצאת מהבתים.

כעת היה ברור מה עומד להתרחש בשעות הקרובות של הלילה. בשעה 2 של ליל ה־21 במאי נשמעו בלי הרף קולות של צורות יריות. היו אלה סימנים לביצוע רצח

על ידיהם לברלין ובו דרישה במפגש להשאיר את קיומם של שני מחנות הכפיה. מנהלי המחלקות השונות של מפעלי הציד קראו כל אחד את עובדיהם היהודים ומסרו להם את הבשורה המשמחת שברלין ממלאת את בקשתם שבמברק. לא יחא זה הוגן לא להוכיח כאן את השם שולץ אגון ולציין לשבח את התנהגותו היפה כאדם וכמנהל, אשר בכל הזדמנות הראה יחס טוב לעובדים ולפקידים יהודים, איפשר להרבה יהודים את קיומם וגם הציל חייהם. אגון שולץ, יליד המבורג, היה הפרוקוריסט השני שבתנהלה הראשית של „קארפאטן אהל א.ג.“, בעל דעה מכרעת בהנהלת המפעל. הוא לא היה חבר במפלגה, אולם הודות לכשרונותיו הגדולים ורמתו התרבותית הגיע לעמדתו זו ויכול היה להישאר בה. שולץ היה פונה בשאלת היהודים אל הנסטאפו, הקים שם ממש שערוריה, וכמובן שסיכן בזה את מעמדו וקיומו, אך תמיד השיג מה שרצה. צריך היה לראות את שמחתו, תוך דמעות בעינים, כשהוא הצליח לשחרר מידי קלגסי ה־ס. יוהדי אחד, ופעם גם 150 יהודים בבת אחת.

„הריני מרגיש את עצמי מאושר על שביכולתי להודיע לכם כי נוכל להמשיך בעבודה הלאה יחד“, אמר שולץ פעם במשרדו לאחר מוקני הפקידים שבתנהלה הראשית, מר. ה. אברט, שלצערנו איננו כבר בחיים.

בעשותו בפעם האחרונה נסיון של השתדלות אצל הנסטאפו להצלת יהודי מחנה „R“ הוא הודיע במפורש שאם לא תימלא בקשתו הוא יעזוב את עבודתו וילך לחיות. תוך התחשבות עם רצונו השאירו את השמדת היהודים האלה לאחרונה, כלומר עד לעזיבת ה„וואהראכט“ את העיר.

ח'טול מחנה „גורקה“

ביום 15 ביולי 1943, בדיוק בהתאם לתכנית ה„אקציה הפרמננטית“ הובלו כל יושבי המחנה הזה, בלוויית משמר מוגבר של אנשי ס. ס. ו־ש. פ., שהובאו לשם כך מלובו, לתחנת הרכבת ומשם הובלו קבוצות קבוצות למקום הריכוז שבבית־המשפט המחוזי. במשך כל הלילה הובלו האומללים האלה לברוניצה ושם הופתו. באותם הימים עבדו צעירים פולנים ואוקראינים, בני 16–18, יומם ולילה וללא הפסקה, בכריית קברים המוניים שהיו מיועדים בשביל היהודים. קרה לפעמים שהאומלל עמד כשהוא כבר ערום וחיכה ליריה שתבוא מעורפו, הואיל וכורה הקבר טרם הספיק לגמור את מלאכתו... אל מקומות החיסול היו מובילים גם מטבחי־שדה ומוזן בשביל הרוצחים הפראים. הם זללו נקניק ובשר קפוא ליד „עבודת הקודש“ שלהם בטיהור אזורי הנפט מיהודים, כדי לאפשר לארכי־שטן פראנק בביקורו ביום 10.8.1943 לנשום אוויר „טהור“...

חמושי נשק אוטומטי ו־24 שוטרים אוקראינים עם 5 מכונות יריה. הושמעה הפקודה: „ימינה פנה! הכוון — בית“ הקברות. קדימה! וכך גם ה„אורדונגסדינסט“ היהודי בא על שכרו ותגמולו. 28 יהודים צעירים, אשר תחת לחצו של הנסטאפו במשך 3 שנים נשאו בעול קשה, על־אנושי, על־סוציאלי ועל־מוסרי, שילמו בעד שירותם זה בחייהם.

בבית הקברות הועמדו היהודים האלה בשתי שורות, שורה אחת בעמידה ושורה בכריעה ומפקד ה־„SIPO“ הכריז בקול את פסק הדין: „בשם הפיהרר, בעוון פעילות קומוניסטית ובעוון ביצוע פעולות לרעת הרייך הגרמני נידונו כל אנשי ה„אורדונגסדינסט“ למוות על־ידי תלייה, אולם הואיל והם עבדו בשורות מאורגן ומיוחד, במסגרת צבאית ממושמת, ובמשך זמן מסוים אף היה בפעולתם נישום שירות טוב, לכן יבוצע משפט המוות שלהם לא בתלייה כי אם בירית!“

מאז נפלו שצרי הגיטו ניתנה האפשרות לאוכלוסייה הארית כולה להיכנס לתוך הגיטו. היא באה בהמוניה כדי לחפש ולקחת את שללה ובהזדמנות חיפושים אלה היא הצליחה גם לגלות עוד 100 יהודים במחבואיהם ולמסרם לידי הגיסטאפו. ברם יהודים אומללים אלה היו כבר שלדי אדם, מורעב, שעמדו כבר על סף המוות.

79 התור...

המפקדה לחיסול היהודים „Judenvernichtungs Kommando“ המשיכה בפעולתה במרץ התחילה רוחות שמועה כי מפקד האיוור גרגנס, נסע לאחר האקציה בניסו ללבוש כדי לקבל הוראות חדשות, ובלב דקר הפחד שהתור הגיע מעתה להשמדת המחנות. ביחוד התחילו לראות את השמועה הזאת כרצינית לאחר שהופיעה ידיעה ב„למברגר צייטונג“, שלפיה יש בדעתו של הגנרלגוברנר פראנק לערוך ביקור באיוורי הנפט, אך בתנאי שאיוור זה יהיה כבר „טהור“ מיהודים. התאמתות של השמועה לא אחרה לבוא. ביום 10 ביוני 1943, בראשית האקציה ה„פרמ־ננטית“ הנוכחית, הופיע פראנק בשעות של אחרי הצהריים פטרול חזק של אנשי גסטאפו ושוטרים אוקראינים בתוך מחנה העבודה של העיריה, הוציא משם את כל היהודים והוביל אותם לרחבת בית־המשפט המחוזי. באותה שעה בדיוק הוצאו גם כל היהודים בעלי התוית „R“ מתוך בית הוינק „גוישיניה“ שבלמברג. הובאו ל־„Piaskowa Góra“ ושם גורו למוות. פחד מוות תקף איפוא את 3,000 העובדים היהודים שבמחנות הכפיה של דרוהוביץ ובוריסלב.

ישועה פתאומית, בלתי צפויה, באה אז מצד מנהלים ופרוקוריסטים יחידים שבתנהלה הראשית של „קארפאטן אהל“ בדרוהוביץ. הישועה באה כתוצאה ממברק שנשלח

מתנה ה'ס.ט. בהיראבקה

ביום 20 ביולי חדרו אל תוך המחנה 50 שוטרים אוקריינים והוציאו משם את כל העובדים היהודים, 260 במספרם, העלו אותם על משאיות שעמדו שם מוכנות לכך והובילו אותם בדחיפות למקום הריכוז שבבית-המשפט המחוזי. שם כינסו אותם לתוך אולם ישיבות גדול והודיעו להם שנידונו לפסק דין מוות. ביום המחרת, השכם בבוקר, הובלו כולם לברוניצה ושם הופתחו.

ומה בדבר בתי המלאכה העירוניים?

כשביום 29 ביולי נמסרו מטעם הנמלת העיריה לעובדים היהודים אשר בבתי המלאכה לבצע חכניות עבודה חדשות, בודאי לא עלה על דעתו של מישוה כי כל הנמצאים שם בערב זה, לא יהיו יותר בחיים למחרת הערב הזה. ובאמת, מי יכול היה לחשוב שמסירת העבודות האלה שלביצוען היה צריך לפתוח חדשים, היתה רק מין אמתלא ואחיות עינים כדי שהאומללים יחוסלו בבת אחת, ללא כל ידיעה ותשומת לב מקודם, וללא כל אפשרות ונסיון מצד מישוה למניעת האסון. 155 צעירים וצעירות היו מעוסקים אז בבית מלאכה זה, כולם בריאים ורעננים, כולם רצו מאד לחיות ולהתקיים עד לבוא השלום, לחזור ולהיות בני אדם חפשיים ומועילים לעצמם ולמולדתם. בבוקר השכם של יום 25 ביולי הוקף הבנין שבו נמצא בית המלאכה על ידי אנשי ס.ט. ושוטרים אוקראינים, וכל העובדים הוצאו על ידיהם מהמחנה בשעף ובבוו, בליות מכות בקתי הרובים, הוצמדו בשורה והובלו למקום הריכוז. גם אלה, כקודמיהם, הובלו לברוניצה וכעבור שעות אחדות הובלתם לשם פירקו מעל משאיות המוות שפלות קצרות, חולצות צבעוניות, גרבים דקים וכו'.

המחוקקים האחרונים

בשני המחנות שבדרוהוביץ ובוויסלב חיו עוד יהודים. בדרוהוביץ 1.800 ובוויסלב 2.300, גברים ונשים. הם עבדו וחיו בתקווה כי יעברו בשלום את תקופת המלחמה, לאור כל ההבטחות הטובות שניתנו להם מצד אישים גרמניים שונים.

פריץ הילברנדט בפיקודו

כל מחנות "R" בדרוהוביץ ובוויסלב היו כפופים למפקד אחידה בראשותו של פריץ הילברנדט. עוזריו היו: מינקוס, מנצלינגר, שנגר, מפקדה זו של ס.ט. היתה כפופה למשטרת הבטחון שבדרוהוביץ. קבוצה קטנה ויחידה של יהודים, בת 35 איש, שכללה חייטים וסנדלרים, עבדו בנפרד אצל הנסטהאפ שברחוב יאנה. להם הובטחה גם כן הישאורם בחיים... את פריץ הילברנדט הכל הכירו, עוד מה-אקציה בחודש אוגוסט 1942, והכל גם פחדו מפניו. אולם הוא

הצהיר בפומבי כי ברצונו להיות בבחינת "אבא" כלפי כל היהודים ובגישה כזאת הוא גם יתיחס אליהם. מה שהוא מבקש מאת היהודים הרי זה רק — משמעת, עבודה והפסקת כל נסיונות של בריחה. ברם מיד למחרת הצהרה לבבית זו, אם כי גם ללא כל קשר איתה, בוצעה ביום 14 בדצמבר 1943 "אקציה קטנה" על אנשים שעמדו, כביכול שלא בצדק, את התווית "R" ובפעם הראשונה הובלו כ-200 יהודים, מאלה שהובטח להשאירם בחיים, לברוניצה. כדבר הזה נעשה בעת ובעונה אחת גם ביתר מחנות "R" של "קארפאטן אהל א.ג." שבבוריסלב ובסטרי.

בימים אלה עוררה תמחון ידיעה שנפוצה, כי מאוור סטאניסלבוב יובא 1800 יהודים למפעלי היזיקה שבבובלי-קוב, שיעבדו שם בייצור הצידוד והחימוש ויהיו מכל חוכיות. כפי שנהגים מהן היהודים בעלי "R" שעודם בחיים. ביום 11 בינואר 1944 הביאו אותם לבולשוב הורו להם להסתדר העלו אותם במרמה על משאיות והובילו אותם להולובוטוב ושם חוסלו כולם תוך שעה אחת.

בכל יתר מפעלי "R" ידעו כבר ללא כל ספק את המצב לאמיתו. החילו לחשוב על בריחה, ברם אפשרות כזאת היתה קיימת רק לאלה שהיה להם עוד כסף, והנה עברו שבועיים, וכיום אחד מימי פברואר נלקחו כל המתנדסים, הפקידים והפועלים שבמפעלי "R" אשר בלמברג ובסטרי (לשכת הפיקוח האזורית של קארפאטן אהל א.ג.), הובלו למקום מסוים וחוסלו שם. כרגיל.

לשרידי היהודים בדרוהוביץ ובבוריסלב שנמצאו אז במחנות העבודה הרשמיים האחרונים נודע מיד על הדבר הזה. אף אחד לא השלה את עצמו בתקווה שיצא חי מתגיונים הזה. היו כאלה שהשלימו כבר עם מר המוות. אך היו גם כאלה שחשבו על בריחה וחיששו את האפשרויות לכך. מפקד שני המחנות כינס אספות מיוחדות. בהן שוב הודיע על יחסו האבהי כלפי עובדי כפיה שלו ושוב הבטיח כי אלה שבדרוהוביץ ובבוריסלב יישארו בחיים, וכי קיבל על כך הבטחתם של הימלר, גרינג ואף היטלר עצמו (התליין הזה ביקר אמנם בברלין בימים אלה, אבל — למטרת קבלת פקודות חיסול חדשות משם). הוא הזמין אליו את המהנדס סימ, דיבר אתם בידידות, ביקש מהם שיפעילו את לחצם על יתר היהודים שלא יברחו. הוא הוסיף ואמר שדבריו כנים, וכאשר אמר שהוא נשבע בחיי ילדיו ונותן את מלת הכבוד שלו, שלא יאונה אף לאחד כל דבר רע — נשמעו באולם הדי צחוק מכין הנאספים היהודים. הילברנדט סיים את נאומו במלים אלה: אתם יכולים לחשוב מה שאתם רוצים, אך אני נותן לכם את מלת הכבוד שלי שאתם תישארו כולכם בחיים ולא יאונה לכם כל דבר רע. מתוך שורות הנאספים נשמעה נתימה: כן, רק המוות.